

Josip Lisac
Zadar

PROUČAVANJA JEZIKA HRVATSKE DIJALEKTALNE
KNJIŽEVNOSTI: ISTARSKA ČAKAVŠTINA GLORIJE RABAC-
ČONDRIĆ

UDK: 811.163.42'282
(497.5 Zarečje)

Rukopis primljen za tisak 19. 7. 2005.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić, Sanja Vulić

Glorija Rabac – Čondrić, zadarska umirovljena sveučilišna profesorica talijanske književnosti, nedavno je objavila knjigu *Fešta puli barba Martina*, u kojoj nalazimo i dvije komedije pisane autoričinim materinskim govorom Zarečja kod Pazina. Odgovarajući na pitanje kako se domaći govor odrazio u komediji *Fešta puli barba Martina*, autor članka utvrđuje da rad Glorije Rabac – Čondrić može biti koristan i proučavateljima hrvatskih organskih idioma, jer dosad u znanosti nije potanko proučen. Zarečje je mjesto sjeveroistočno od Pazina, ali nije ekavsko, kakvi su većinom govori oko Pazina. To je doseljenički ikavsko-ekavski idiom koji autor sažeto prikazuje uglavnom na temelju teksta Glorije Rabac – Čondrić.

Ključne riječi: Istra, čakavština, komedija

Glorija Rabac-Čondrić, zadarska umirovljena sveučilišna profesorica talijanske književnosti, autorica je knjiga *Neorealizam u talijanskoj prozi* (Sarajevo, 1965.) i *Hrvatsko-talijanske književne teme* (Rijeka, 2000.), rasprava o talijanskim piscima kao što su Niccolò Machiavelli, Carlo Goldoni, Luigi Pirandello, Alberto Moravia, Vasco Pratolini i drugi koje je intenzivno proučavala. Bavila se također dijalektalnim teatrom u Italiji, pa i talijanskim piscima u Zadru. Uz to je zamjetno njezino zanimanje za hrvatske pisce, osobito Istrane (Eugen Kumičić, Drago Gervais, Mate Balota itd.), za čakavske antologije itd. Suradivala je u mnogim časopisima, redovito u *Radovima*, nekadanjem časopisu Filozofskoga

fakulteta u Zadru. Duboko zainteresirana za kazalište, nedavno je objavila knjigu *Fešta puli barba Martina* (Pazin, 2004.), u kojoj nalazimo i dvije komedije pisane materinskim govorom Zarečja kod Pazina. U ovoj prilici pozabavit ćemo se pitanjem kako se domaći govor odrazio u njezinoj komediji *Fešta puli barba Martina* (str. 7-53), utoliko više što u znanosti idiom Zarečja dosad nije dovoljno proučen. Sažet i sadržajan opis u sklopu opisa većeg broja istarskih govora dao je P. Ivić (1961: 202-210).

x x x

Zarečje (u domaćem govoru *Zārīče*) mjesto je sjeveroistočno od Pazina, ali nije ekavsko, kakvi su većinom govori oko Pazina. To je doseljenički ikavsko-ekavski idiom, u skladu sa zakonom Meyera i Jakubinskoga: *vrime* – 9, *dica* – 10, *triba* – 12, *lipo* – 15, *simo* – 11, *razumimo* – 12; *delo* – 27, *leto* – 20, *delat* – 17, *besedu* A jd. – 13 itd. Razumije se, brojeve stranica ne ispisujem nimalo iscrpno. Autoričino pisanje nije sasvim dosljedno, pa čitamo npr. *trebali* (15), *treba* (43), vjerojatno slučajno. Primjeri *sieno* (autorica piše *sijeno*, str. 9) ili *cielo* (20) svjedoče o diftongaciji dugoga *e*. Dakle, diftongira se dugo *e* (*piest* – 8, *žienska* – 8, *griedu* – 12), kakvoga god bilo podrijetla, kao i dugo *o* (*vaguon* – 8, *nuono* – 10, *Buoh* – 11, *ja muoran puoč*, *lahka van nuoč* – 39). Predakcenatski kratki vokal *o* često prelazi u *u*: *Kumedija ud četirih čini* (7), *čuvik* (11), *pumidori* (12), *tuliko* (12), *utrok* (15). Također *o* prelazi u *a* u disimilaciji prema vokalu sljedećeg sloga, npr. *Ča griete va malin ali i vi čistite kanobu?* (44) ili *ča bi pojili kušćić klabasice?* (25). Predakcenatsko *e* može prijeći u *i*: *njigova* (25).

Poneki primjer upozorava na jaku vokalnost (vokalizaciju poluglasa u slabu položaju), tako karakterističnu za sjeverozapadne čakavske govore: *kade ti je gospodar* (8), *malin* “mlin” (44), *Zami, zami Renato* (12). Inače je šwa dalo *a*, npr. *daš* (8), *ča* (8).

Prednji nazal prelazi u *a* samo u primjeru *zajik* (52).

Zarečje ne poznaje promjene *ra* u *re*: *raste* (15); *Ča kradu?* (15). Dodajem glagol *steplit*, dubletan još od praslavenskih vremena: *si se stepli s ton belicon?* (13)

Javlja se glagol *imat* (*Zač ne bi imali* – 24; *imat ćeš* – 38), dakle, bez refleksa jata koji dolazi u okolnim mjestima, npr. *imēt*.

Od praslavenskoga slijeda *w* + poluglas dobiveno je *va* (npr. 9), ali Martin, glavno lice komedije, koji obično kaže *va*, govori i u *zadnje vrime* (9).

Dolazi z umjesto *iz* (*z štale* – 41, ali ipak *iz štale* – 11, *iz Rike* 15), pa onda i *zravnale* (13), *zgubi* (17), *valje ćemo hi zmlatit* (22).

Naglašeno *a* uz nazal često daje šwa. Autorica piše *mud'nte* (8), *znš* “znaš” (8), *Sn puzabi* (21), *jedn* (21). Uz *skadanj* (46, 49) čitamo i *skadnj* (36).

Izgovara se samoglasno *r*: *krpanje* (13), *krmimo* “hranimo stoku” (13) itd.

Praslavensko *d'* dalo je *j* (*mlaji* – 7, *rojen* – 15). Dolazi i fonem *đ*: *posvađat* – 10. Razumije se, govor je šćakavski (*ugnjišća* G jd. – 14).

Dočetno *g* se izgovara kao zvučno *h* (npr. *Buoh s tobom* – 11), ali se dočetni zvučni suglasnici obezvučuju. To obezvučavanje registrira se rijetko (*bob* – 31, ali *put pot noge* – 13), no ne bilježi se prijelaz dočetnoga *v* u *f* (*kakuov* – 53).

V ispada u nizu primjera: *Si stori ča ti je reka nuono?* (10); *Su* “svu” (25); *saki* “svaki” (26). Ipak neočekivano čitamo *Sve* (21). Dolazi *toju kulturu* (16); *o tojin ljudima* (15); *po soje* (12), dakle, bez *v* u *tvoj*, *svoj* ili slično. Ipak dolazi *unuke* A mn. (9); tu je, dakle, tip *unuk*, ne *nuk*. *Moga bi da pustin lase i bradu* (27) govori jedno od lica, pa tu, dakle, nije kao drugdje u Pazinštini gdje dolazi *vlas*i, kao i u Labinštini. Ostatak staroga prefiksa *wy-* nalazimo u primjerima *vilizu* “pojave se” (8) i *viliza* “izašao” (41); takve primjere susrećemo i u slovenskim govorima i u sjevernoslavenskim jezicima.

Dočetno *m* prelazi u *n* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima: *stuol pod murvon* (19), *gren* (9), *putiegenen* (9) itd.

U radnom pridjevu otpada dočetno *l* (*govori* “govorio” – 13; *pukaza* “pokazao” – 17), ali se javljaju i odstupanja: *čuo* (38), *počeo* (42) i slično.

Dočetno *-st* daje *-s* (*pojis* – 11), ali to nije dosljedno: *prisijest* (19).

Slijed *dn* daje *n* u paradigmi broja “jedan” (*jeno leto* – 12; *jenaka* “jednaka” – 11).

U značenju “kći” autorica bilježi *hći* (7).

Karakteristično je nedosljedno poznavanje alternacije *k : c* (*po pulitiki* – 38, ali *radnici i seljaci* – 15).

O posebnom podrijetlu govora Zarečja na pazinskom području svjedoči i odsutnost *l* u primjeru *čuvik* (11); drugdje se govori *človek* ili slično.

Primjer *gljuha* (8), inače nekarakterističan za Pazinštinu, podsjeća na primjere tipa *gljedala* ili *kljknula* labinskoga područja.

Kako se i očekuje, dolazi *moreš* (9), *moremo* (12), s prijelazom *ž* u *r*.

Autorica ne bilježi akcente u svojoj komediji, pa samo napominjem da je riječ o govoru s troakcenatskim sustavom u kojem su skraćene duljine nakon akcenta i sačuvane duljine neposredno pred akcentom. Važno je i to da u primjerima tipa *divojka* dolazi (na središnjem slogu) akut te da se u potvrđama kao *měne* ili *těbe* (genitiv, akuzativ) te *menj*, *tebj* (dativ) čuva isto mjesto akcenta kao u praslavenskom. Govorā s takvim akcentom u čakavštini ima još, npr. na otocima pred Zadrom.

Zarečje uglavnom čuva stare nastavke, ali uz odstupanja: *s tin očima* (34), *za kotulama* “za suknjama” (20) itd. O posebnom podrijetlu toga govora svjedoči npr. nastavak *-u* u L jd. imenica m. roda (*po svitu* – 17), dakle, nije nastavak *-e* kao drugdje u okolici. Dolazi nastavak *-e*, a ne *-i* u A mn. imenica m. roda; čak dolazi A mn. *poslove* (13), što se svakako ne bi očekivalo. Jednom je ipak *posle* – 27. Prirodnije od duge množine zvuči kratka kao *gradi* “gradovi” (24). Posebnost je i u nastavku *-e* (a ne *-i*) u G jd. imenica ž. roda (*Nima sriče* – 11). Dolazi nastavni morphem *-i* (a ne *-e*) u D i L jd. imenica ž. roda, npr. *va našoj staroj kući* (13). Zanimljiv je i nastavak *-i* u G mn. imenica m. roda: *uon ima...puno malih prašćići* (27). U pridjevsko-zamjениčkoj promjeni dolazi neokrnjeno *-ga* (*jenega* – 33; *slabega* – 36).

Prilična je posebnost govora Zarečja i zamjениčka riječ *ja*, ne *jas* ili *jast* kako je često u obližnjim govorima. U Glorije Rabac – Čondrić čitamo npr. *I ja bih prisijega da je una* (26). Uz *ča* dolazi i *zač* (24). Očekujemo okrnjene infinitive (*dat* – 13, *naučit*, *igrat*, *hitit* – 19, *znat* – 23), ali rjeđe dolaze i cjeloviti: *dati* (13), *poterati* (20), *podviknuti* (30). Navodim i sljedeći primjer infinitiva: *Znaš govoriti, znaš vrtiti s očima* (40). Rijetki su kondicionali *s bin*, *biš*, *bimo* (*Bin priša*, *bin* – 17; *Ti biš brzo čuvika inšempiala* – 40), češći primjeri tipa

Ja bih se zajno tako pugodila (13). Donekle u 3. l. mn. prezenta čitamo *sediju* i slično, a u futuru *ča ću ja cijelo vrime svitit uvde?* (21). U glagolima druge vrste očekujemo primjere kao *nagrnit* (31), *Vrnit* (45), ali dolazi i *kihnut* (20) i slično. U imperativu analogijom se dobiva reči "reci" (10). Dolazi *šla* "išla" (13), na sjeverozapadni čakavski način, dakle bez inicijalnoga *i*, koji je redovit na čakavskom jugoistoku.

U komediji Edo, Martinov mlađi sin, govori standardnim hrvatskim jezikom, ali uz dijalekatna odstupanja, npr. *Idi k vragon, ti si nezasitan, kao Pazinska jama* (29; prijelaz *-m* u *-n* itd.); *Eh, moj Talijan, nisi ti za baciti* (22; vokativ jednak nominativu itd.). Milan, Martinov stariji sin, kombinira standardni jezik i domaći govor (15). I u dijalekatni govor zna ući koja standardnojezična upadica, npr. *istjerate* (26), *pjesmu* A jd. (17), *povjerenja* G jd. (32); standardnom jeziku nalikuje i primjer *svjedožbe* (27). Javlja se i jedan od talijanskih organskih idioma kojima govori nekoliko lica.

Leksik pokazuje da je govor Zarečja dosta povezan s mnogim drugim istarskim idiomima, npr. *ač* "jer" (9), *brek* "pas" (23), *delo* "posao" (8), *griedu* "idu" (12), *jutre* "sutra" (27), *lačni* "gladni" (10), *leto* "godina" (15), *pot* "znoj" (17), *simo* "ovamo" (11), *stepli* "stoplio" (13), *stori* "učinio" (10), *trukinja* "kukuruz" (15), *nikad nisi teka* "trčao" (25), *utročica* "djevojčica" (9), *vajk* "uvijek" (11), *valje* "odmah" (9), *vela* "velika" (11). Romanizama je znatan broj, npr. *ač šupidima i neukima se slabo piše* (9), *furešta* (11), *beštija* (46) itd.

Znatan je broj istarskih govora predstavljen u hrvatskoj dijalektalnoj književnosti. Javljaju se npr. Ante Dukić (Jurjeniči kraj Kastva), Rikard Katalinić Jeretov (Volosko), Vladimir Nazor (rodom sa Brača; pjevao, osim standardnim jezikom, uglavnom kastavskim govorom), Mate Balota (Rakalj), Ante Ciliga (Šegotiči kraj Vodnjana), Ljubo Brgić (Krnica), Drago Gervais (Opatija), Tugomil Ujčić (Pazin), Zoran Kompanjet (Opatija), Zvane Črnja (Črnjeni kraj Žminja), Ivica Pilat (Košutići kraj Poreča), Rudolf Ujčić (Fakini kod Pazina), Milan Rakovac (Rakovci kraj Poreča), Josip Stanić (Veprinac nad Opatijom), Marija Trinajstić (Opatija), Drago Orlić (Mandelići kraj Pule), Zdenka Višković - Vukić (Labin), Daniel Načinović (Labin) itd. U tom smislu Zarečje dosad nije bilo zastupljeno. Glorija Rabac - Čondrić omogućila nam je susret s tom istarskom čakavskom riječi, jednim od govora srednjočakavskoga ili ikavsko-ekavskoga čakavskog dijalekta, a njezin dramski rad može biti koristan i proučavateljima hrvatskih organskih idioma.

LITERATURA

- Pavle Ivić 1961: "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, VI, 1961., 191-212.
- Janneke Kalsbeek 1998: *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam - Atlanta, GA 1998.
- Josip Lisac 2003: "Čakavština kao narječje i u hrvatskoj književnosti", *Čakavska rič*, XXXII, 2004., 1, 5-11.
- Iva Lukežić 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka, 1990.
- Mieczysław Małecki 2002: *Slavenski govori u Istri*, Rijeka, 2002.

- Milorad Stojević 1987: *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća. Antologija. Studija*, Rijeka, 1987.
Petar Šimunović 1985: "Mozaik istarskih govora", *Istra*, 23, 1985., 5, 66-72.
Franjo Švelec 2002: "Riječ na predstavljanju knjige Glorije Rabac – Čondrić *Hrvatsko-talijanske književne teme*", *Zadarska smotra*, LI, 2002., 1-3, 471-474.
Rudolf Ujčić 1985: "O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedilačkoga pazinsko-žminjskoga dijalekta", *Istra*, 23, 1985., 5, 73-90.

STUDI LINGUISTICI DI LETTERATURA CROATA DIALETTALE: IL CIACAVO ISTRIANO DI GLORIJA RABAC – ČONDRIĆ

Riassunto

Glorija Rabac – Condric, professoressa in pensione di Letteratura italiana presso l'Università di Zara, ha di recente pubblicato il libro *Fešta puli barba Martina*, in cui troviamo anche due commedie scritte nella lingua materna dell'autrice, la parlata di Zarečje presso Pazin. Rispondendo alla questione dei riflessi della parlata locale nella commedia *Fešta puli barba Martina*, l'autore dell'articolo accerta che l'opera di Glorija Rabac – Čondrić può essere utile agli studiosi degli idiomi organici croati, non essendo stata finora analizzata a fondo. Zarečje è una località a nord-est di Pazin, ma non è ecava, come sono quasi tutte le parlate intorno a Pazin. Si tratta dell'idioma di migrazione icavo-ecavo che l'autore presenta in breve basandosi fondamentalmente sul testo di Glorija Rabac – Condric.

Parole chiave: Istria, ciacavo, commedia

THE RESEARCHES OF LANGUAGE OF CROATIAN DIALECTAL LITERATURE: THE ISTRIAN CHAKAVIAN OF GLORIJA RABAC-ČONDRIĆ

Summary

Glorija Rabac-Čondrić, a retired university professor of Italian literature from Zadar, has recently published the book *Fešta puli barba Martina* where we can encounter two comedies written in the author's mother tongue of Zarečje near Pazin. On answering the question how local speech reflected in the comedy *Fešta puli barba Martina*, the author of the article establishes that the work of Glorija Rabac-Čondrić can be useful to the researchers of Croatian organic idioms, because this hasn't been scientifically studied yet. Zarečje is a village north-east from Pazin, but it isn't Ekavian, as is mainly spoken around Pazin. It is an immigrant Ikavian-Ekavian idiom presented by the author on the base of the text by Glorija Rabac-Čondrić.

Key words: Istria, Chakavian, comedy.

Podaci o autoru:

Dr. Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zadru, Ul. Mihovila Pavlinovića bb; kućna adresa: Ul. Brne Karnarutića 4, 23 000 Zadar